

его ж мя ласце блгодітелской полецаю и застаю завше УДК 94(477.5)«16»

О.І. Травкіна

В. мс., м. мс. пана и добродія, во всем зичливым и уні-
жонным слугою Василий Федорович, сотник глуховский.

З Веремієвки марта 11 1693 року». *НБУВ ІР, ф. II. спр. 14524. Оригінал.*

ДЖЕРЕЛА

1. Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии. Киев, 1893. Т. 2 (полк Нежинский). 560 с.
2. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Київ, 1997. 103 с.
3. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Київ, 2005. 259 с.
4. Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Київ, 2010. 792 с.
5. Herby szlachty polskiej. Warszawa, 1990.
6. Універсали Івана Мазепи 1687–1709. Київ – Львів, 2002. 780 с.
7. Малороссийские Дела. Описи фонда 124 Российского государственного архива древних актов. Москва, 2016.
8. Сіверщина гетьманських часів. Київ, 2020. Т. 2. 602 с.
9. Літопис Самовидця. Київ, 1971. 208 с.

Mytsyk Yu.A., Tarasenko I.Yu. Hlukhiv centurion Vasyl Fedorovych Yalotskyi

The article for the first time presents a complete sketch of the biography of the Hlukhiv centurion of the late seventeenth century Vasyl Yalotskyi (Yalovytskyi, Fedorovych), to whom only short biographical references of O.M. Lazarevsky and V.V. Kryvosheia have been devoted so far. These information were maximally supplemented by archival documents, primarily from the unique archive of the seventeenth century Colonel Iliia Novytskyi. As a result, some important moments of the centurion's life were covered in a new way, for example, if earlier it was considered that he was elected to this position twice, now it is established that he was elected three times, the terms of cadences are specified, his noble coat of arms is described. It was also noted that Yalotskyi was appointed colonel on duty in Nizhyn during the Azov-Dnieper campaigns in 1695, and it was no accident that he, as a centurion, was given general command of the Zaseim hundreds. He played an important role in defending the southern borders of the Hetmanate from Horde attacks, and this explains his connection with the Cavalry Colonel Iliia Novytskyi, who was actually commander of the border troops of the Hetmanate during the time of Hetmans Ivan Samoilovych and Ivan Mazepa. The appendix to the article contains eleven of his letters to Novytskyi, found in the funds of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. Vernadsky.

Key words: Hlukhiv, colonel, centurion, Cossacks, Hetmanate, archive.

REFERENCES

1. Lazarevskyi, A.M. (1893). *Opisanye Staroi Malorossi [Description of the old Little Russian]*. (Vol. 2 (polk Nezhynskyi)). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Kryvosheia, V.V. (1997). *Ukrainska kozatska starshyna [Ukrainian Cossack gentry]*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Kryvosheia, V.V. (2005). *Ukrainska kozatska starshyna [Ukrainian Cossack gentry]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kryvosheia, V.V. (2010). *Kozatska starshyna Hetmanshchyny [Cossack foreman of the Hetmanate]*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Herby szlachty polskiej (1990). [Coats of arms of the Polish nobility]. P. 139. Warszawa: Alfa. [in Poland].
6. *Universaly Ivana Mazepy 1687–1709 [Charters (universals) of Ivan Mazepa]*. Kyiv–Lviv. (2002). [in Ukrainian].
7. *Malorossyiskye Dela. Opisi fonda 124 Rossiiskogo gosudarstvennogo arkhiva drevnykh aktov.* (2016). [Little Russian affairs. Inventory of the fund 124 of the Russian State Archive of Ancient Acts]. Moscow. [in Russian].
8. *Sivershchyna hetmanskykh chasiv [Siverschyna of hetman times]*. (2020). Vol. 2. Kyiv. [in Ukrainian].
9. *Litopys Samovydtzia* (1971). [Chronicle of Samovydtzia]. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.01.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

ПРО СОНЯЧНИЙ ГОДИННИК ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. НА ІЛЛІНСЬКІЙ ЦЕРКВІ ПРИ АНТОНІЄВИХ ПЕЧЕРАХ м. ЧЕРНІГОВА

У статті висвітлюється питання створення оригінального сонячного годинника на південному фасаді Іллінської церкви при Антонієвих печерах у Чернігові у другій половині XVII ст. Порівнявши опис годинника з книги Дмитра Туптала «Руно орошенное» 1696 р. з гравюрою, яка містилася у цьому виданні, авторка дійшла висновку, що на гравюрі зображено сонячного годинника з образом Покрови Богородиці, який був створений на стіні Іллінської церкви, але, на жаль, до нашого часу не зберігся. Аналіз зображення Покрови Богородиці засвідчив, що його автором був митець, обізнаний з європейським мистецтвом, оскільки іконографічний варіант Богородиці Покрови належав до європейського типу «Misericordia». Висувається гіпотеза, що до створення неординарного сонячного годинника із зображенням Покрови Богородиці могли бути причетними ігумен Троїцько-Іллінського монастиря Лаврентій Кривошея та відомий гравер Інокентій Щирський. Ці митці мали високу освіту, навчалися друкарству та гравіюванню у Вільно (столиця Великого князівства Литовського), видавали й оформлювали книги. Факт створення неординарного, оригінального годинника, аналогій якому не було у Гетьманщині, засвідчив, що Чернігів був неабияким культурним осередком Північного Лівобережжя України, в якому активно розповсюджувалися мистецькі твори, позначені європейськими впливами.

Ключові слова: сонячний годинник, Іллінська церква в Чернігові, Лаврентій Кривошея, Інокентій Щирський.

Історія печерного Іллінського монастиря в Чернігові, який був заснований відомим родоначальником руського чернецтва Антонієм Печерським у XI ст., завжди була в епіцентрі уваги істориків, археологів, краєзнавців. Антоній Печерський – виходець з Любеча, що на Чернігівщині, заснував знаменитий Києво-Печерський монастир, але у 1069 р. змушений був, рятуючись від гніву київського князя Святослава Ярославича, втекти до Чернігова: «Антоній же, прибувши до Чернігова, уподобав Болдину гору і, викопавши печеру, тут вселився. І єсть [печерний] монастир святої Богородиці на Болдиних горах і до сих днів», – зазначав літописець [1, с. 118]. На території монастиря, що розташований на околиці м. Чернігова, у підніжжя Болдиних гір, знаходилася розгалужена система печерного комплексу, яка складалася з окремих печер, приміщень різного призначення та підземного некрополя. У XI ст. біля Антонієвих печер була збудована невелика одностовпна, одноапсидна, безстовпна церква, яка у джерелах XVII ст. згадується як Іллінська.

Відродження печерного монастиря, який занепав після монголо-татарської навали, розпочалося відразу після Національно-визвольної боротьби українського народу на чолі з Богданом Хмельницьким. Уже у 1649 р. Іллінську церкву та монастир при ній реставрував ієромонах та згодом ігумен Зосима Тишевич старанням і коштом колишнього чернігівського полковника Стефана Пободайла [2, арк. 3]. Для іконостаса Іллінської церкви у 1658 р. чернець Іллінського монастиря Григорій, в чернецтві Геннадій Костянтинович, маляр Дубенський написав намісний образ Пресвятої Богородиці, що про-

славився своїми дивами.

Чернігівський архієпископ Лазар Баранович, який майже 20 років з перервами був місцєблєстителем Київської митрополії (1657 р., 1659–1661 рр., 1670–1685 рр.), вирішив, з огляду на можливість перенесення митрополії до Чернігова, спорудити великий замський монастир на кшталт Києво-Печерської лаври. Лазар Баранович, користуючись своєю друкарнею, почав активно возвеличувати та прославляти печерну обитель. Він повелів талановитому проповіднику, якого запросив до Чернігова, майбутньому святителю Дмитрію Тупталу записати та надрукувати дива Пресвятої Богородиці Іллінської, прагнучи широкої популяризації Святого Образу. Дива ікони спочатку були надруковані у 1677 р. у новгород-сіверській друкарні під назвою «Чуда пресвятой и преблагословенной Девы Марии» українською мовою. Згодом, коли друкарню перевели до чернігівського Іллінського монастиря, опис чудес ікони виходить під назвою «Руно орошенное» у 1683 р., 1689 р., 1691 р., 1696 р., 1697 р., 1702 р. Як бачимо, книга про чуда Іллінської ікони Богородиці була надзвичайно популярною, вона стала, мовлячи сучасною мовою, бестселером свого часу. Святиня повинна була піднести значення печерного монастиря та сприяти його відродженню й прославленню.

Лазар Баранович прагнув розширити печерний Іллінський монастир з Антонієвими печерами та облаштувати тут якщо не митрополічу резиденцію, то резиденцію місцєблєстителя Київської митрополії, архієпископа Чернігівського, Новгород-Сіверського і всього Сівера. Для здійснення таких неординарних планів чернігівський полковник В. Дунін-Борковський запросив, певніше за все, на прохання Лазаря Барановича, знаного архітектора з Литви Й-Б. Зауера. Відомо, що чернігівський архієпископ Лазар Баранович мав тісні зв'язки з Вільно – столицею Великого князівства Литовського. Вільно відіграло велику роль у розвитку «руської» (україно-білоруської культури) кін. XVI ст. – 20–30-х рр. XVII ст. Свого часу Лазар Баранович навчався у Вільно, вірогідно, у відомій Віленській єзуїтській академії [3, с. 4]. Після реставрації кафедрального Борисоглібського собору, Й-Б. Зауер міг брати участь у розбудові Троїцько-Іллінського монастиря, зокрема, у реконструкції його стародавнього печерного комплексу та спорудженні Троїцького собору.

У кінці 70-х років XVII ст. частину земляних печер, які знаходилися біля Іллінської церкви, кардинально перебудували: на їх місці спорудили у бароковому стилі три кам'яні барокові підземні церкви, одна з яких – церква Похвали Пресвятої Богородиці (пізніше пр. Феодосія Тотемського) – найбільша з печерних церков Лівобережної України. Підземні церкви були з'єднані з Іллінської церквою, яку перебудували у трикупольну барокову церкву з гранчастим притвором. У 1679 р. почали споруджувати і величний Троїцький собор, який розташовувався на захід від Антонієвих печер через глибокий яр, на рівному, найвищому плато Болдиних гір. Собор будувався сімнад-

Рис. 1. Гравюра «Сонячний годинник з образом Покрови Богородиці». Книга «Руно орошенное»

цять років і був освячений у 1695 р. Як свідчив напис у центральному куполі собору, практично будівельно-опоряджувальними роботами займався ігумен Троїцько-Іллінського монастиря Лаврентій Крщонович: «усердием же тщанием и трудолюбием всечестного отца игумена Лаврентия Крщоновича нача и совершися в четвертое на десять лето игуменства его» [4, арк. 112].

Відомостей про Лаврентія Крщоновича до нашого часу збереглося небагато. У листі до гетьмана Івана Мазепи 16 листопада 1696 р. він писав, що прийняв постриг у чернігівській архієпископській кафедрі і служив більш ніж двадцять років тутешнім архієреям і чернігівським полковникам, а також царям (Олексію Михайловичу та Федору Олексійовичу – О.Т.), про що «посвідчить багато хто з друкарні не тільки нашої» [5, с. 536]. Тобто, можна припустити, що Лаврентій Крщонович десь із 70-х років XVII ст., вочевидь за рішенням Лазаря Барановича, знаходився на служінні у Чернігівській єпархії. Певніше за все, освіту він отримав у Києво-Могилянському колегіумі [6, с. 687]. Як далі свідчить його лист до гетьмана Мазепи, він був автором «конклюдій и афікцій, тут

пред тим в Малой Росії нѣгди небывалих, а тепер многим особам, почавши от самого монархи, так з Коллегиума Киевского, яко из Чернѣгова, з завистию Римлянovedикованных» [7, с. 418.]. Тобто, Лаврентій Крщонович випускав різного роду друковані панегірики (тексти з малюнками), інші видання. Можливо, він навчався у друкарні Києво-Печерської лаври, а також у Вільно. Відомо, що Баранович направив свого друкаря Семена Ялинського навчатися книгодрукуванню у Вільно [8, с. 229]. Після Ялинського, робота якого не задовольняла Лазаря Барановича, останній запросив майстра Лукаша, також із Вільно [8, с. 233]. Лазар Баранович відправив відомого згодом художника-гравера Інокентія Щирського до віленської друкарні, де упродовж 1677–1683 рр. він оволодів мистецтвом гравюри на міді. Згадаємо також, що у Вільно працювали ще два відомі українські гравери – брати Олександр та Леонтій Тарасевичі, які звідти прибули до України й оздоблювали книги, гравіювали портрети у Чернігові та Києві. Д. Степовик також зазначає, що Лаврентій Крщонович у 70-х роках приїхав з Вільно до Чернігова. Він створив панораму битви під Хотиним та титул книги «Aega Triples Martis...», 1674 р. [9, с. 12–13].

Прийнявши постриг у Чернігівській єпархії, Лаврентій Крщонович, вочевидь, служив при Лазарі Барановичі як «учена персона», став архідияконом і займався друкарською справою. У 1683 р. у друкарні Троїцько-Іллінського монастиря виходить панегірик Лазарю Барановичу «Redivivus Phoenix illustrissimus ac reverendissimus Lazarus Baranowicz...», писаний польською та латинською мовами, автором якого, певніше за все, був Лаврентій Крщонович, а ілюстрував, вочевидь, Інокентій Щирський. У 1685 р. Лаврентій Крщонович був уже ігуменом Троїцько-Іллінського монастиря і до книги «Тріод квітна», яка вийшла у цей рік, написав присвяту Лазарю Барановичу: «Ви видаєте книги, даєте милостиню щедрю, розбудовуєте храм Єдиному в Трійці, прикрашаєте чудотворну ікону преблагословенної, яка в нашому бідному монастирі, проявляє турботу та благодійність до нас, вбогих слуг і богомольців, усієї церкви східній приносите велику користь» [10, НН, арк. 2].

Лаврентій Крщонович як ігумен Троїцько-Іллінського монастиря упродовж двадцяти років займався його розбудовою, друкарською справою, своїм «тщанием» видавав книги монастирським коштом з присвятами Лазарю Барановичу, Івану Мазепі, Івану Обидовському, чернігівському полковнику Григорію Самойловичу (помер Л. Крщонович у 1704 р.). Багато зусиль він приклав до завершення будівництва великого Троїцького собору, який освятили у 1695 р. Відомо, що кошти на його завершення дав гетьман Іван Мазепа. Цього ж року коштом гетьмана був виготовлений відомий срібний кіот на чудотворну ікону «Іллінська Богородиця», і ікону перенесли з невеличкої Іллінської церкви до Троїцького собору. На честь цієї події Лаврентій Крщонович виготовив велику гравюру – дедикацію «Кіот срібнокований» з при-

святою гетьману Івану Мазепі зі своїм текстом, гравіював її Інокентій Щирський.

Як бачимо, Лаврентій Крщонович, «значна та учена персона», був високоосвіченою людиною, хоч, як він і сам писав, не викладав у навчальних закладах, мав літературні здібності та мистецький хист. У квітні 1696 р. у друкарні Троїцько-Іллінського монастиря вийшло четверте видання книги «Руно рушенное» Дмитра Туптала у двох варіантах з присвятою гетьману Івану Мазепі та царю Петру I, останнє з підписом Лаврентія Крщоновича. Книга була ілюстрована трьома гравюрами: із зображенням традиційної уже Троїцько-Іллінської Богородиці та двома оригінальними гравюрами із зображенням Богородиці з крилами, яка покриває людей покровом, та Покров Богородиці з оморфом із цифрами, переданими кириличними буквами. Ці дві гравюри-мідьорити були великого формату, вклеювалися у книгу і могли поширюватися як окремі гравюри. Вони зустрічаються не у всіх виданнях [11, с. 271]. Як бачимо, книга «Руно орошенное» 1696 р. з присвятами Івану Мазепі та царю, ілюстрована цікавими гравюрами; вочевидь, це були видання, які призначалися для піднесення цим персонам.

У листопаді 1696 р., у зв'язку зі смертю чернігівського архієпископа Феодосія Углицького, Лаврентій Крщонович написав листа гетьману Івану Мазепі, перераховуючи свої заслуги, з проханням висвятити його у чернігівській архієпископи. Книга могла бути видана з метою привернути увагу можновладців до особи Лаврентія Крщоновича. Проте, відомо, що у листопаді 1696 р. чернігівським архієпископом був обраний Іоан Максимович, а Лаврентія Крщоновича у 1697 р. за підтримки гетьмана Івана Мазепа винагородили титулом архімандрита Троїцько-Іллінського монастиря. Також відомо, що на початку 1697 р. Лаврентій Крщонович був у Москві, і царю була піднесена ікона «Троїцька-Іллінська Богородиця», присвячена перемозі під Азовом у 1696 р., авторство якої приписують Лаврентію Крщоновичу.

У 1697 р. виходить п'яте видання книги «Руно орошенное», приурочене до надання Лаврентію Крщоновичу «архимандриту сушу первому в той Святой и Чудотворной обители всечестному отцу ЛАВРЕНТИЮ КРЩОЛОВИЧУ в лѣто от созданія міра 7205, от воплощенія же Бога Слова 1697», а Троїцько-Іллінському монастирю статусу архімандрії [12, с. 34]. Видання «Руно орошенное» 1697 р. – це практично передрук книги «Руно орошенное» 1696 р., але без оригінальних гравюр, які були у виданні 1696 р. Серед гравюр книги «Руно орошенное» 1696 р. привертає увагу гравюра із зображенням Покрови Богородиці із сонячним годинником. У книзі «Руно орошенное» Дмитрій Туптало зазначав, що наслідуючи «Клирика нѣкій Нивірійской Церкве» (посилаючись при цьому на католицького письменника Петра Даміані), який всякий раз під час бою годинника молився Богородиці, і собі описав 24 дива Богородиці з бесідами і повчаннями «в число двадесяти и четырех часов, их же

день с ношію в себѣ заключает. Да не точію молитвою, но и чтеніем, по вся часы прославляется Преблагословенное Имя Двѣ Маріи отнынѣи довѣка» [13, с. 166]. Далі Дмитро Туптало повідомляв, що на південній стіні Іллінської церкви був написаний образ Покрови Богородиці із сонячним годинником: «Нетокмо же чтением, но и взиранием на еи Пречистый образ також де и поклонением да будет прочитаемая и хвалимая Преблагословенная Дѣва Богородица, сего ради положена есть здѣ, икона Пречистаго покрова еи з честным омофором, на нем же изображены суть часы, наукою математицкою размѣренни з вѣршами надписанными. Сей образ написан есть прекрасно на стѣнѣ Церковной Святого Пророка Илии от вѣрш зрящей на полуден, величеством в долготу лактей пяти, яко нетокмо близ приходящий, но и оподаль лугом (тамо бо путь великий в Чернѣгов обрѣтается) мимоходящи поклоняются Пречистому ея образу. Сия икона прекрасно списанная слонцу восиявшу указывает часы неложно во дни токмо; Сію преблагословенную Дѣву Богородицу, в Чудотворнѣм своем и преудивителном образѣ в сем Монастырѣ святой и живоначалной Троици Илинском чернѣговском чудотворенми преславно со вѣрою несумѣнною приходящим прославляючомся, почитай и ты читателю возлюбленный и поклоняйся ей и надписанныи часто читай вѣрши, изучив я на память; яко нетокмо в житіи своем, но и при смерти обрящещи покров, и помощь от все помощствующей Защитницы нашей Богородици, ей же да будет имя благословенно и поклоняемо на всяком мѣстѣ владычества Господня. Аминь» [13, с. 166]. Дмитро Туптало зазначав, що зображення Покрови Богородиці мало «в долготу лактей пяти», тобто було великих розмірів, десь 2,5 м, і люди, які проходили мимо і навіть подалі лугом (де був шлях великий до Чернігова), поклонялися «Пречистому ея образу». Богородиця написана з омофором, на якому були зображені «часы, наукою математицкою размѣренни з вѣршами надписанными», і що годинник показував години тільки вдень.

Уперше на опис сонячного годинника у книзі «Руно орошенное» звернув увагу Ігор Ситий [14, с. 120]. Дослідник зазначав, що сонячні годинники були розповсюджені у Західній Європі, а в Гетьманщині нічого подібного до цього комбінованого величного твору не було. Ігор Ситий тут не зовсім точний. У Західній Україні сонячні годинники ще збереглися на стінах старовинних храмів. Їх там розміщували, зокрема для того, щоб визначити час богослужінь. А як конкретно могло виглядати зображення Пресвятої Богородиці із сонячним годинником на південній стіні Іллінської церкви, то його, на нашу думку, ілюструє гравюра із книги «Руно орошенное» 1696 р. (Лл 1.) [11, с. 275]. На ній зображено Богородицю на повний зріст, яка стоїть на півмісяці, внизу – обрамлення із клубчастих хмар. Богородиця увінчана короною, вона тримає широко розгорнутого плаща із застібною-брошкою на грудях, яким, зазвичай,

покриває і бере під захист вірних (тут вони відсутні). Тут поєднанні сюжети Покрови Богородиці, при чому у західноєвропейському варіанті (тип *Misericordia*) та Апокаліптичної Жони (західноєвропейський тип Богородиці Непорочне Зачаття (Богородиця стоїть на півмісяці)). У середній частині півколом зображено омофор, звивисті кінці якого закінчуються китицями. На омофорі зображені цифри, позначені кириличними буквами: у центрі БІ (12), далі – праворуч – АІ (11), І (10), Θ (9), И (8), З (7), С (6), ліворуч – А (1), Б (2), Г (3)... Над головою Богородиці зображений, вочевидь, гномон у вигляді двох довгих ліній, що розходяться під прямим кутом – це вертикальний стрижень, який проектує тінь на цей своєрідний циферблат. У лівому кутку – сонячний напівдиск у вигляді людського обличчя з променями, над гравюрою – вірші, присвячені годиннику.

Це досить оригінальне зображення сонячного годинника у поєднанні з величним образом Покрови Богородиці було влаштовано на південній стіні Іллінської церкви не випадково, оскільки саме тут, під горою, де стоїть церква, пролягала дорога до Чернігова, і багато людей, які проходили мимо, могли бачити образ Богородиці з годинником. Він, певно, привертав увагу і справляв враження на людей, виконуючи у якійсь мірі і пропагандистську роль для збільшення припливу прочан до Троїцько-Іллінського монастиря, де знаходилася чудотворна ікона «Троїцько-Іллінська Богородиця». Поява такого сонячного годинника з образом Покрови Богородиці саме у Чернігові, гадаємо, також було не випадково. Завдяки діяльності чернігівського архієпископа Лазаря Барановича, який, будучи місцєблюстителем Київської митрополії, з 1672 р. проживав у Чернігові і разом з гетьманами, козацькою старшиною відновлював та будував храми, займався літературною справою, друкував книги, залучав до творчості талановитих митців, письменників. Чернігів був перетворений на провідний духовно-культурний осередок Гетьманщини.

Оригінальна ідея годинника із зображенням Покрови Богородиці європейського типу могла належати освіченій людині, обізнаній з європейським мистецтвом. На жаль, на сьогодні невідомо ім'я автора, виконавця цього годинника. У книзі «Руно орошенное» 1696 р., де знаходилася гравюра з його зображенням, не вказано ім'я гравера. У той же час треба зазначити, що гравер та виконавець годинника могли бути різними людьми. Очевидно, ідею міг втілювати у життя, зокрема дати дозвіл та керувати роботами по створенню годинника, Лаврентій Крщонович, який тоді був ігуменом Троїцько-Іллінського монастиря. Як уже зазначалося, у тісному зв'язку з ним у цей час працював Інокентій Щирський, який виготовляв гравюри, ілюстрував книги, що виходили у друкарні Троїцько-Іллінського монастиря. Він також міг бути причетним до створення цього оригінального годинника з образом Покрови Богородиці. На творчість цих особистостей значний вплив мало європейське мис-

тецтво бароко – вони навчалися мистецтву гравіювання у друкарні при Віленській єзуїтській академії і активно запозичували нові ідеї, форми та виражальні мистецькі засоби, наприклад, гравіювання на мідних дошках.

Не дивлячись на те, що зображення Покрови Богородиці із сонячними годинником на південному фасаді Іллінської церкви при Антонієвих печерах не збереглося, факт його створення у кінці XVII ст. свідчить про те, що у Чернігові з'являлися неординарні твори. Це ще раз підтверджує, що місто було неабияким культурним осередком Північного Лівобережжя України, в якому активно розповсюджувалися мистецькі твори, позначені європейськими впливами.

ДЖЕРЕЛА

1. Літопис Руський: за Іпатським списком [пер. з давньорус. Л. Маховець]. Київ, 1989. Дніпро, 1989. XVI+591 с.
2. Чуда пресвятой и преблагословенной Девы Марии. Новгород-Сіверський, 1677. 48 арк.
3. Ioanicusz Galatowski. Stary Kościół zachodni Nowemu Kściołowi Rzymskiemu. Nowogrodek Siewierski, 1678. 88 арк.
4. Державний архів Чернігівської обл., ф. 679, оп 1. спр. 777, арк. 92–113.
5. Величко С.В. Літопис. Т. 2. [Пер. з книжної української мови, комент. В.О. Шевчука]. Київ, 1991. 642 с.
6. Попов П.М. Панегірик Кршоновича Лазарю Барановичу – невідоме чернігівське видання 80-х років 17 ст. Ювілейний збірник на пошану акад. Дм. Багалія. Київ, 1927. С. 668–697.
7. Величко Самоил. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке. Киев, 1855. Т. 3. 597 с.
8. Огієнко І. Історія українського друкарства. [Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик]. Київ, 1994. 448 с.
9. Степовик Д. Іван Щирський: Поет. образ. в укр. барок. грав. Київ, 1988. 159 с.: іл.
10. Тріодь цвітна. Чернігів: Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1685. 434 арк.
11. Каменева Т.М. Черниговская типография, её деятельность и издания (1648–1818 гг.). Труды Государственной библиотеки СССР им. В.И.Ленина. Т. III. Москва, 1959. С. 224–384.
12. Руно орошенное. [Підготовка тексту, передмова та коментарі О. Тарасенка]. Сіверянський літопис. 2009. № 1. С. 30–50.
13. Руно орошенное. [Підготовка тексту, передмова та коментарі О. Тарасенка]. Сіверянський літопис. 2009. № 4. С. 151–173.
14. Ситий І. Дедикація ясновельможному Іоанну Мазепі – шедевр чернігівського друкарства. Україна між Польщею та Росією: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до 330-ї річниці Вічного миру (1686) і 350-ї річниці Андрусівсько-го перемир'я (1667). Ніжин, 2016. С. 115–126.

Travkina O.I. About the sundial of the second half of the XVII century on the Church of St. Elias near the Anthony's Caves in Chernihiv

The article covers the issue of creating an original sundial on the southern facade of the Church of St. Elias at the Anthony's Caves in Chernihiv in the second half of the XVII century. Comparing the description of the clock from Dmytro Tuptal's book «Irrigated Fleece» in 1696 with the engraving contained in this edition, the author concluded that the engraving depicts a sundial with the image of the Intercession of the Virgin, which was created on the wall of St. Elias' Church, but unfortunately. The analysis of the image of the Intercession of the Virgin Mary showed that its author was an artist familiar with European art, as the iconographic version of the Intercession of the Virgin Mary belonged to the European type «Misericordia». The appearance of such a sundial with the image of the Intercession of the Virgin in Chernihiv was not accidental. Thanks to the activities of the Archbishop of Chernihiv Lazar Baranovych, who as a vicar of the Kyiv metropolis, lived in Chernihiv from 1672 and together with hetmans, Cossack sergeants restored and built churches, engaged in literary work, printed books, involved talented writers in the work of Chernihiv. It is hypothesized that the abbot of the Trinity-Elias Monastery Lavrentiy Krshchonovych and the famous engraver Inokentiy Shchyrsky may have been involved in the creation of an extraordinary sundial with the image of the Intercession of the Mother of God. These artists were highly educated, studied printing and engraving in Vilno (the capital of the Grand Duchy of Lithuania), and published and designed books. The fact of creating an extraordinary, original clock, which had no analogies in the Hetmanate, showed that Chernihiv was a remarkable cultural center of the Northern Left Bank of Ukraine, which actively distributed works of art marked by

European influences.

Key words: sundial, St. Elias Church in Chernihiv, Lavrentii Krshchonovych, Inokentii Shchyrskyi.

REFERENCES

1. Litopys Ruskyi: za Ipatyskym spyskom [Russian Chronicle: according to the Ipat list]: per. z davnorus. (L. Makhovets, Trans.). (1989). Kyiv: Dni-pro. [in Ukrainian].
2. Chuda presviatoi y preblagoslovennoi Devy Maryy [Miracles of the Blessed and Blessed Virgin Mary]. (1677). Novhorod-Siverskyi. [in Ukrainian].
3. Ioanicusz Galatowski, (1678). Stary Kościół zachodni Nowemu Kściołowi Rzymskiemu. [Old West Church to the New Roman Church]. Nowogrodek Siewierski. [in Polish].
4. Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi obl. [State Archives of Chernihiv Region], f. 679, op. 1, spr. 777, ark. 92–113.
5. Velychko, S.V. (1991). Litopys [Chronicle]: per. z knyzhnoi ukrainskoi movy, koment. (V.O. Shevchuk, Trans.). (Vol. 2). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Popov, P.M. (1927). Panehiryk Krshchonovycha Lazariu Baranovychu – nevidome chernihivske vydannia 80-kh rokov 17 st. [Krishchonovych's Panegyric to Lazar Baranovych is an unknown Chernihiv edition of the 1780 s.]. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akad. Dm. Bahaliia, (pp. 668 – 697). Kyiv. [in Ukrainian].
7. Velichko, Samoil. Letopis' sobytii v Yugo-Zapadnoy Rossii v XVII veke [Chronicle of events in South-Western Russia in the XVII century]. (1855). Vol. 3 Kiev. [in Russian].
8. Ohiienko, I. (1994). Istoriia ukrainskoho drukarstva [History of Ukrainian printing]. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Stepovyk, D. (1988). Ivan Shchyrskyi: Poet. obraz. v ukr. baroko hrav. [Ivan Shchyrsky: Poetic image in Ukrainian baroque engraving]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Triod tsvitna [The triode is colore]. (1685). Chernihiv: Drukarnia Troitsko-Illinskoho monastyria. [in Ukrainian].
11. Kameneva, T.M. (1959). Chernigovskaya typografiya, yeyo deiatel'nost' i izdaniya (1648–1818 gg.) [Chernihiv printing house, its activities and publications (1648–1818)]. Trudy Gosudarstvennoi biblioteki SSSR im. V.I. Lenina. (Vol. II). Moskva. [in Russian].
12. Runo oroshennoe. (2009). [The fleece is irrigated]. [Pidhotovka tekstu, peredmova ta komentari O.Tarasenka]. Siverianskyi litopys. 1, pp. 30–50. [in Ukrainian].
13. Runo oroshennoe. (2009). [The fleece is irrigated]. [Pidhotovka tekstu, peredmova ta komentari O. Tarasenka.] Siverianskyi litopys, 4, pp. 151–173. [in Ukrainian].
14. Sytyi, I. (2016). Dedykatsiia yasnovel'mozhnomu Ioannu Mazepi – shedevr chernihivskoho drukarstva [Dedication to the illustrious John Mazepa is a masterpiece of Chernihiv printing]. Ukraina mizh Polshcheiu ta Rosiieiu: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, pryurochenoi do 330-yi richnytsi Vichnoho myru (1686) i 350-yi richnytsi Andrusivskoho peremyr'ia (1667), pp. 115–126. Nizhyn. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

